

12. PAŃSTWO WCZESNOPIASTOWSKIE – WYKŁAD

1. W 1000 r. obszar Polski liczył ok. 250 tys. km² i był zamieszany przez około 1 milion ludności. Ziemie polskie były porośnięte gęstymi lasami i tylko w 1/3 wykorzystywane pod uprawy. Zamieszkane były głównie doliny rzek. Ludność nie zamieszkiwała zwarto terenów – była rozproszona ze względu na warunki naturalne (lasy, bagna itp.)

2. Ludność

a) podział ludności

- olbrzymia większość ludności to wolni chłopci = **kmiecie** lub „wolni dziedzice”.
- **ludność niewolna** – jeńcy wojenni, czeladź. Ludność ta była zależna od księcia lub od możnych.
- **możni** – ludność wywodząca się od starszyny plemiennej; pochodzili z niej dostojnicy książęcy. Ludność ta żyła z danin składanych księciu.
- **duchowieństwo** – bardzo nieliczne w początkach istnienia państwowości polskiej. Od XI w. książę nadaje Kościołowi ziemie na terenie kraju.

b) obowiązki ludności

Cała ludność była zobowiązana do płacenia podatków na rzecz księcia i Kościoła. Były to:

- **daniny** – obowiązek oddawania określonej ilości towarów naturalnych, takich jak: zboże, bydło, nabiał, wosk, miód, skóry itp.

Głównym podatkiem był jeden z trzech poniższych :

- **powołowe** – podatek od liczby wołów,
- **poradlne** – podatek od obszaru uprawianej ziemi,
- **podymne** – podatek od liczby gospodarstw rodzinnych (od liczby dymów),

Oprócz tego poddani byli zobowiązani do uiszczania takich podatków jak:

- **podworowe** – opłata w formie kilku sztuk bydła, którą uiszczala cała osada raz w roku
- **narzaz** – opłata za możliwość wypasania trzody w lasach będących własnością księcia

- **posługi** – obowiązkowe prace na rzecz państwa = księcia zwane inaczej ciężarami prawa książęcego. Były to np.:

- **przewóz** – dostarczanie wozów z końmi lub wołami do transportowania towarów lub księcia itp.
- **stan (stacja)** – konieczność zapewnienia utrzymania przejeżdżającemu władcy i jego urzędnikom
- budowa i reparacje grodów, przesiek w lasach itp.
- budowa dróg, grobli itp.
- **stróża** – ludność podległa prawu rycerskiemu była zobowiązana do rotacyjnego stróżowania w grodach

- **dziesięcina** – podatek na rzecz Kościoła, który wynosił 10 część zbiorów.

Z podstawowych danin i ciężarów prawa książęcego była zwolniona ludność służebna, która zamieszkiwała w osadach służebnych w bezpośredniej bliskości grodu. **Ludność służebna była zobowiązana do wykonywania określonych prac na rzecz grodu**; każda osada służebna była w czymś wyspecjalizowana. Nazwa osady wskazywała jaką czynność jej ludność wykonuje: Piekary – dostarczały pieczywa do grodu, Kuchary – ludność gotowała na rzecz grodu, Świniary – hodowała świnie, Koniary – hodowała konie, Grotniki – dostarczały grotów dla drużyny grodu itp.

3. Gospodarka.

a) Państwo polskie było **państwem rolniczym**. Podstawą utrzymania była uprawa roli i hodowla.

b) **Handel** istniał w formie wymiany towarowej – pieniądź był praktycznie nie znany.

- c) Poszczególne gospodarstwa były prawie samowystarczalne: oprócz uprawy roli, chłop wykonywał większość potrzebnych narzędzi, w każdym gospodarstwie tkano płótna i lepiono garnki. Jeżeli potrzebowały soli bądź produktów, których nie potrafiono samodzielnie wyprodukować (np. podkowy) kupowano je oferując towar za towar. Podstawowym towarem wymiennym było płótno, bursztyn, zboże.
- d) Państwo polskie było **państwem patrymonialnym** – stanowiło własność panującego, który z ziemią i poddanymi mógł zrobić co chciał. Początkowo władca niechętnie nadawał ziemię. Dopiero pod koniec XI wieku nadawanie ziemi możnym czy Kościołowi stało się normą. Oprócz książe miał wyłączne uprawnienia, które nazywano regalią.

Regalia – przywileje panującego w niektórych dziedzinach gospodarki, np. monopolistyczne prawa do czerpania określonych dochodów z bicia monet, eksploatacji kopalń. W Polsce Piastów regalią nazywano także należne panującemu oraz ich służbie świadczenia; wśród nich wysuwały się posługi transportowe i komunikacyjne (przewóz, powóz, podwoda) oraz stancje czyli stan (obowiązek goszczenia panującego, jego służby i zwierząt), przekształcony potem w stałą daninę; obejmowały one również świadczenia natury wojskowej (zaopatrywanie grodów, pospolite ruszenie), związane z utrzymaniem bezpieczeństwa publicznego, usługi łowieckie itp.

Typy regaliów :

- **ziemskie** - monarcha mógł dysponować wszystkimi niezagospodarowanymi gruntami,
- **leśno – łowieckie** – wyłączne prawo monarchy do polowań na grubego zwierza (tury, żubry, niedźwiedzie) oraz do eksploatacji lasów,
- **górnictwo** – wyłączne prawo do wydobywania kruszców,
- **solne** – wyłączne prawo do wydobywania, warzenia i handlu solą,
- **wodne** – prawo monarchy do przewożenia towarów rzekami oraz do połowu sieciami,
- **grodowe** – wyłączne prawo budowy grodów,
- **targowe** – wyłączne prawo wytyczania szlaków komunikacyjnych (dróg) i wyznaczania miejsc targowych,
- **mennicze** – prawo bicia monety,
- **celne** – prawo pobierania cła
- **prawo do zakładania barci i młynów,**
- **prawo prowadzenia karczmi.**

4. Władza.

- a) **Polska była państwem patrymonialnym** – typ środkowo europejski. Władca traktował państwo jako swoją prywatną własność, którą mógł swobodnie dysponować. Jego władza opierała się na: drużynie (siła zbrojna), dworze monarszym (administracja centralna) oraz systemie grodowym (administracja lokalna). Cechy polskiej monarchii patrymonialnej:

- silna, scentralizowana władza monarchy,
- władza monarchy ograniczała jedynie możnowładztwo (możni), którzy mieli wpływ na dziedziczenie tronu, a ich znaczenie wiązało się z jego majątkiem (dochody z majątków ziemskich)
- istnienie osad służebnych,
- do XIII w. nie istniała prywatna wielka własność ziemska,
- monarcha nadawał beneficja, które z czasem stawały się alodiami – były zwolnione od podatku na rzecz monarchy,
- bardzo późno wykształciły się stosunki lenne.

- b) **Władca** - na czele państwa polskiego stał **książe lub król** posiadający najwyższą władzę wojskową, prowadził samodzielną politykę wewnętrzną i zagraniczną. Władca miał prawo do:

- pobierania danin,

- przyjmowania posług z rak poddanych,
 - narzucania obowiązków całym grupom poddanych np. obowiązek służby wojskowej,
 - sprawowania sądów,
 - korzystania z regaliów
- c) Charakter doradczy miała **rada królewska** złożona z najważniejszych **urzędników państwowych** (głównie możnych), którzy stanowili dwór monarszy. **Urzędnicy dworu** nie mieli ściśle określonych kompetencji i wykonywali wszystkie polecenia władcy. Zaliczamy do nich:
- **palatyn** = wojewoda – zastępował księcia podczas jego nieobecności; zarządzał dworem, dowodził wojskiem i nadzorował działalność organizacji grodowej;
 - **kancierz** – prowadził kancelarię książęcą (duchowny), doradzał władcy, kierował kaplicą dworską, z racji prowadzenia kancelarii dysponował pieczęcią monarchy, uwierzytelniał dokumenty, czuwał nad ich wydawaniem i przechowywaniem;
 - **cześnik** – opiekował się piwnicą panującego i dbał o ich zaopatrzenie;
 - **stolnik** – opiekował się stołem (spiżarnią panującego), kierował również podawaniem potraw;
 - **komornik** – pełnił funkcje skarbnika, zarządzał dworską gospodarką;
 - **koniuszy** – zajmował się stajniami monarchy;
 - **łowczy** – odpowiadał za tereny łowieckie;
 - **włodarz** – odpowiadał za majątki ziemskie władcy.

d) **Administracja terytorialna opierała się na systemie grodowym.** Cały kraj był podzielony na okręgi grodowe zarządzane przez pana grodowego = **kasztelana**, który zarządzał okręgiem wokół grodu, ściągął daniny, sprawował sądy w swoim okręgu, zwoływał pospolite ruszenie w przypadku zagrożenia i pilnował porządku. **Gród to** warownia drewniano-ziemna o charakterze obronnym, która stanowiła centrum okręgu grodowego; zarządzał nią **kasztelan (pan grodowy)**. W każdym grodzie stacjonowała część drużyny. W państwie polskim było około 70 grodów. Władca nie miał stałej stolicy i wraz ze swym dworem jeździł po całym kraju od grodu do grodu – żaden gród nie był w stanie utrzymać księcia z dworem i drużyną przez cały rok. Dzięki objazdom książę kontrolował swoich urzędników i mógł wysłuchać skarg poddanych oraz rozstrzygać spory (był instytucją odwoławczą od sądów kasztelanów, sądził najcięższe przestępstwa). Objazd umacniał również jedność państwa.

e) Oprócz tego w państwie polskim funkcjonował **wiec** = zgromadzenie ludzi wolnych, który również miał charakter doradczy. Z jednej strony władca musiał się liczyć ze zdaniem możnych i wiecu, z drugiej wszystkie decyzje podejmował samodzielnie. Im większą charyzmą odznaczał się książę tym mniej do powiedzenia mieli możni i wiec. Jest to widoczne zwłaszcza podczas panowania Bolesława Chrobrego, który znacznie ograniczył rolę rady i wiecu. Władza księcia nie opierała się jedynie na urzędnikach centralnych.

5. Wojsko – drużyna.

- a) Za panowania pierwszych Piastów siłą zbrojną była **drużyna**, której drużynnicy wraz z rodzinami byli na całkowitym utrzymaniu księcia. Wyszkolona drużyna pełniła funkcje gwardii przybocznej księcia, stanowiła załogę grodów, a także była trzonem armii podczas wojny. Ponieważ w skład drużyny wchodził „zawodowi” wojowie, to właśnie drużyna brała udział w wyprawach poza granice kraju, a poszczególni wojowie mieli udział w łupach wojennych – mogli się szybko wzbogacić. W przypadku wojny książę zwoływał również **pospolite ruszenie**, czyli wszystkich wolnych mężczyzn mogących nosić broń.
- b) Organizacja sił zbrojnych uległa zmianie za panowania **Kazimierza Odnowiciela**, który **wprowadził system feudalny**: zlikwidował drużynę, która stanowiła zbyt duże obciążenie finansowe dla skarby książęcego; **nadał drużynnikom ziemię**, z której musieli się utrzymywać, wyposażać (koń bojowy, broń), skompletować oraz wyszkolić poczet zbrojnych – warunkowe prawo dzierżawienia ziemi. Drużynnik przekształcił się w rycerza. Zgodnie z prawem rycerskim rycerz musiał się stawiać na każde wezwanie księcia.